

Financiële situatie van mensen met ernstige psychische aandoeningen

Factsheet panel Psychisch Gezien Het landelijke panel voor mensen met langdurige psychische problematiek

Het panel Psychisch Gezien startte in 2010 om meer zicht te krijgen op hoe volwassenen met ernstige psychische problemen gedurende de jaren wonen en leven. Een ander belangrijk doel van het panel is om deze groep mensen een duidelijkere stem te geven en hun ervaringen, wensen en opvattingen over kwesties in de GGZ centraal te stellen. Het panel bestaat momenteel uit ongeveer 1.500 mensen met langdurige psychische problemen, die met hun deelname een beter beeld geven van hun leven, activiteiten en ontwikkelingen daarin.

Inleiding

Door verschillende ontwikkelingen, zoals de oorlog in Oekraïne, de energiecrisis en de algemene stijging van prijzen is het leven voor Nederlanders de laatste jaren een stuk duurder geworden. De gevolgen van deze ontwikkelingen zijn terug te zien in cijfers van Deloitte in samenwerking met het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud): in 2022 werd bijna een derde van de Nederlandse huishoudens als financieel ongezond gezien, terwijl dat in 2021 voor ongeveer een kwart van de huishoudens gold¹. In het voorjaar van 2022 verwachtte bijna een derde van de Nederlandse bevolking boven de 15 jaar dat de financiële situatie van hun huishouden slechter zou worden in het komende jaar. Een forse toename ten opzichte van het jaar daarvoor, waarin nog 16% van de Nederlandse bevolking boven de 15 jaar die verwachting had².

Uit onderzoek blijkt dat het hebben van financiële problemen (sterk) samenhangt met psychische klachten. Zo zorgen blijvende financiële problemen vaak voor stress en kunnen ze bijvoorbeeld de mate waarin mensen angst- en depressieklachten ervaren versterken³. Onderzoek wijst ook op de tweezijdigheid van deze relatie: financiële problemen verhogen de kans op psychische problemen en mensen met psychische problemen hebben meer kans op financiële problemen^{4, 5, 6}.

1 Financial report Def V04.indd (deloitte.com)

2 Meer mensen verwachten verslechtering van hun financiële situatie (cbs.nl)

3 Van der Velden et al. (2022). Invloed financiële problemen op angst- en depressieklachten. Geraadpleegd op 27 september 2023 van, <https://www.tijdschriftdepsycholoog.nl/wp-content/uploads/2022/11/Van-der-Velden-P.-Contino-C.-Das-M.-en-Muffels-R.-2022.-Invloed-financiele-problemen-op-angst-en-depressieklachten.-De-Psycholoog-11-32-42..pdf>

4 Nederlands Jeugdinstituut (2020). Opgroeien en opvoeden in armoede. Geraadpleegd op 27 september 2023, van [Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede.pdf](https://www.nji.nl/onderzoek/rapporten/2020/09/15/opgroeien-en-opvoeden-in-armoede) (nji.nl)

5 Canadian Mental Health Association (2007). Poverty and mental illness. Geraadpleegd op 27 september 2023, van [Backgrounder: Poverty and Mental Illness](https://www.cmha.ca/~/media/CMHA/Document/2007/Poverty-and-Mental-Illness.pdf) (cmha.ca)

6 Knifton, L., & Inglis, G. (2020). Poverty and mental health: policy, practice and research implications. *BJPsych bulletin*, 44(5), 193–196. <https://doi.org/10.1192/bjb.2020.78>

In deze factsheet wordt ingegaan op de financiële situatie van het huishouden van leden van het panel Psychisch Gezien, om daarmee een beeld te krijgen van:

- De feitelijke financiële situatie van panelleden.
- Hoe zij hun financiële situatie ervaren.
- Hoe zij omgaan met hun financiële situatie.
- Welke impact de financiële situatie op hun leven heeft.
- Wat hun verwachting voor de toekomst is.

Panelleden konden tussen december 2022 en maart 2023 een vragenlijst invullen, waarin vragen werden gesteld over zowel de feitelijke financiële situatie van hun huishouden als vragen over de beleving van hun financiële situatie. De vragenlijst werd uitgezet onder 1.480 panelleden, waarvan 841 leden (57%) uiteindelijk deelnamen. Aanvullend zijn in mei en juni 2023 interviews gehouden met negen panelleden om een beeld te krijgen van de persoonlijke beleving rond financiële problemen en armoede.

Financiële situatie

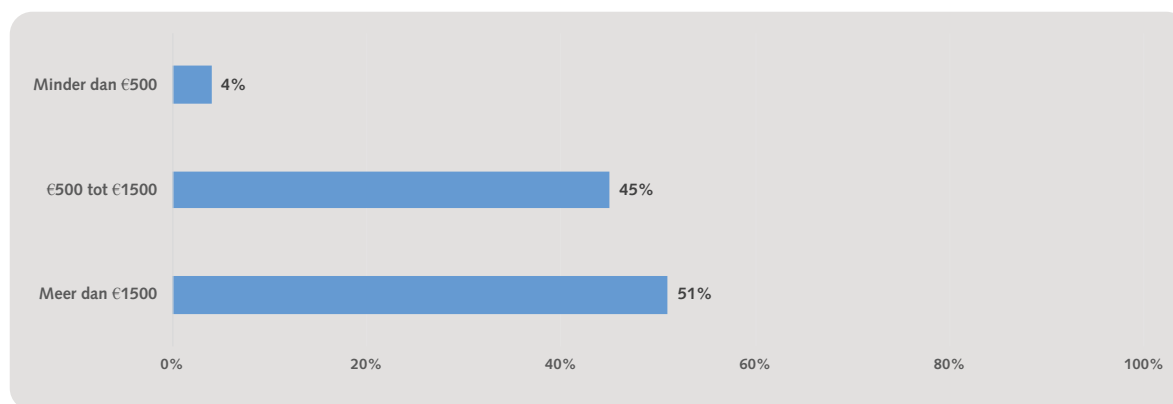
Aan panelleden is gevraagd welke bronnen van inkomen zij hebben, waarbij het mogelijk was om meerdere antwoorden te geven. Een uitkering (zoals vanuit de WW, WIA, Wajong en Participatiewet) is de meest voorkomende bron van inkomen onder panelleden (70%), gevolgd door toeslagen (32%), loon uit werk (22%) en pensioen (17%). In sommige gevallen hebben panelleden een vergoeding voor vrijwilligerswerk (9%), investeringen, beleggingen (2%) en/of een andere bron van inkomen (7%).

Figuur 1 laat zien dat, naar schatting van panelleden, de helft (49%) een huishouden heeft met een gezamenlijk netto maandinkomen van minder dan €1500. Het Centraal Planbureau (CPB) hanteert voor 2023 de armoedegrens van €1533 netto voor eenpersoonshuishoudens, voor huishoudens met meer personen ligt dit hoger (zie kader). Rekening houdend met het

type huishouden, blijkt tenminste 55% van de panelleden onder de armoedegrens te leven. In een publicatie van december 2022 geeft het CPB aan dat in 2022 ruim 7% van de Nederlandse huishoudens onder de armoedegrens leefde. Onder de uitkeringsgerechtigde Nederlanders was dit 44%. Dit percentage – hoewel nog steeds lager – komt veel dichterbij de resultaten van het panel. Dat is niet verwonderlijk, aangezien 70% van de panelleden een uitkering als inkomstenbron heeft.

Vijftien procent van de panelleden heeft schulden in het huishouden. Bij driekwart betreft dat schulden van henzelf, soms gaat het om gedeelde schulden (22%) en bij 3% om een schuld van iemand anders in het huishouden. Van de panelleden met schulden maakt één op de tien (9%) gebruik van schuldhulpverlening.

Figuur 1. Schatting van netto maandinkomen van huishouden (n = 817)

Armoedegrens

In deze factsheet sluiten we aan bij de raming van de armoedegrens van het Centraal Planbureau¹. Het CPB gebruikt hiervoor het niet-veel-maar-toereikend-criterium van het Sociaal en Cultureel Planbureau^{2,3}. Het uitgangspunt van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is dat 'een huishouden in armoede leeft als het voor langere tijd niet de middelen heeft om te kunnen beschikken over de goederen en voorzieningen die in de samenleving als minimaal noodzakelijk gelden'. Voor een alleenstaande ligt het armoedecriterium voor 2023 op een netto besteedbaar inkomen van €1533, voor een paar zonder kinderen is dit €2100. Voor huishoudens met kinderen is deze grens hoger, bijvoorbeeld €2498 voor een paar met twee kinderen.

- 1 Deinum, I. en Griffioen, E. (2022). Ramingsmethodiek armoederaming. Centraal Planbureau. Geraadpleegd op 6 september 2023 via <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Publicatie-Ramingsmethodiek-armoederaming.pdf>.
- 2 Wildeboer Schut, J. M. en Hoff, S. (2022). Kennisnotitie Armoede ramingen september 2022. Geraadpleegd op 6 september 2023 via <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/09/20/kennisnotitie-armoede-ramingen-september-2022>.
- 3 Hoff, S. en B. van Hulst (2019). Wat is armoede?. In: Armoede in kaart: 2019. Geraadpleegd op 6 september 2023 via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkart2019/wat-is-armoede>.

Hoe ervaren panelleden hun financiële situatie?

Van de panelleden zegt 24% in armoede te leven en/of financiële problemen te ervaren. Van de panelleden die onder de armoedegrens leven (n = 309), zegt bijna de helft (45%) in armoede te leven en/of financiële problemen te ervaren. Uit de cijfers blijkt dat niet alle panelleden met een geschat inkomen onder de armoedegrens ook financiële problemen ervaren.

Waar panelleden met financiële problemen het meest tegenaan lopen zijn te weinig spaargeld hebben en niet kunnen rondkomen. Een vijfde van de panelleden met financiële problemen staat rood en een even groot aantal heeft onbetaalde rekeningen (zie figuur 2).

Uit de interviews komt naar voren dat moeilijkheden met rondkomen niet altijd direct worden gelabeld als probleem.

'Het is niet dat ik het problemen zou willen noemen, maar ik merk wel dat, zeker het afgelopen jaar of iets langer, het lastiger wordt om de maand rond te komen van het geld dat er is. Ik heb nog niet directe problemen.'

Sommige geïnterviewden geven aan pas te spreken van een probleem als er (hoge) schulden zijn.

'Ik zit gelukkig nog niet op het moment dat ik schulden maak, dus daarbij is het doorzetten en hopen dat het binnenkort beter wordt.'

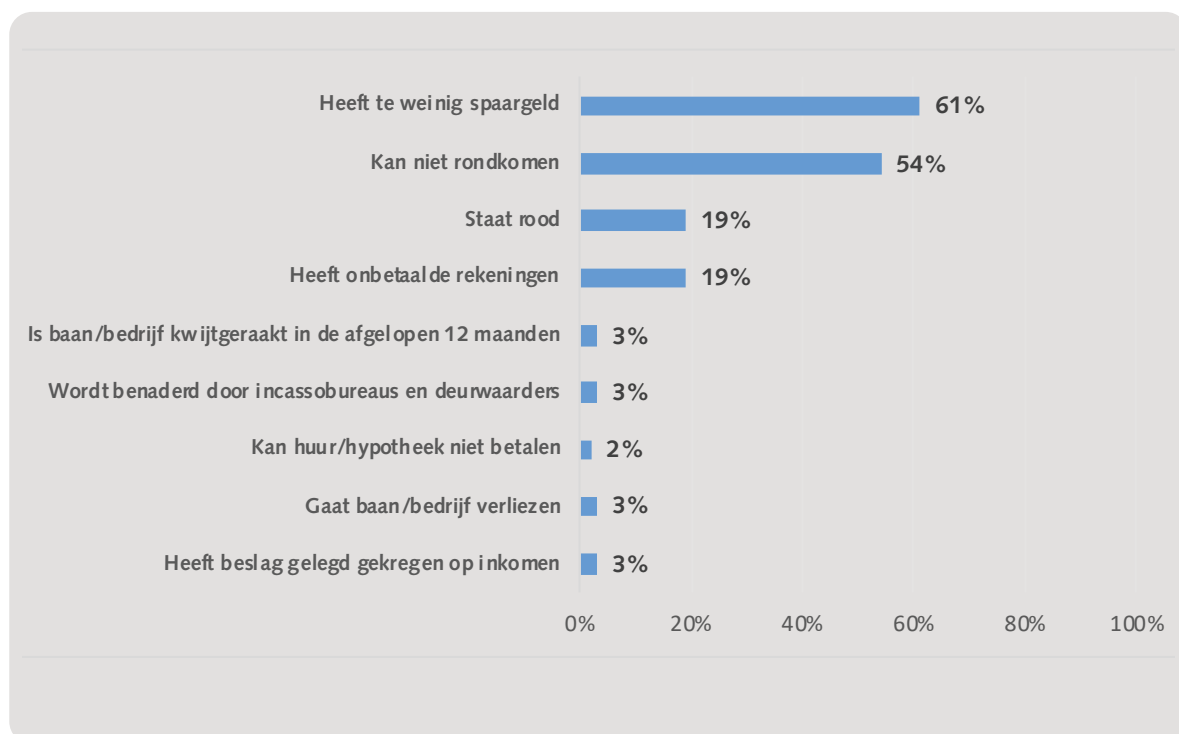
'Toen had ik wel wat schulden en bewindvoering. Maar dat was tijdelijk gelukkig en allemaal achter de rug.'

Anderen lijken te relativiseren en te kijken wat er nog wél kan binnen hun budget.

'Net zoals dat ik niet zo snel zou weten hoe ik een nieuwe auto zou moeten betalen, zijn er ook mensen die überhaupt geen auto hebben. Mensen die bijvoorbeeld niet weten hoe ze iedere maand genoeg eten kunnen kopen. Ik heb iedere maand eten.'

Figuur 2. Financiële problemen (n = 122; meerdere antwoorden mogelijk)

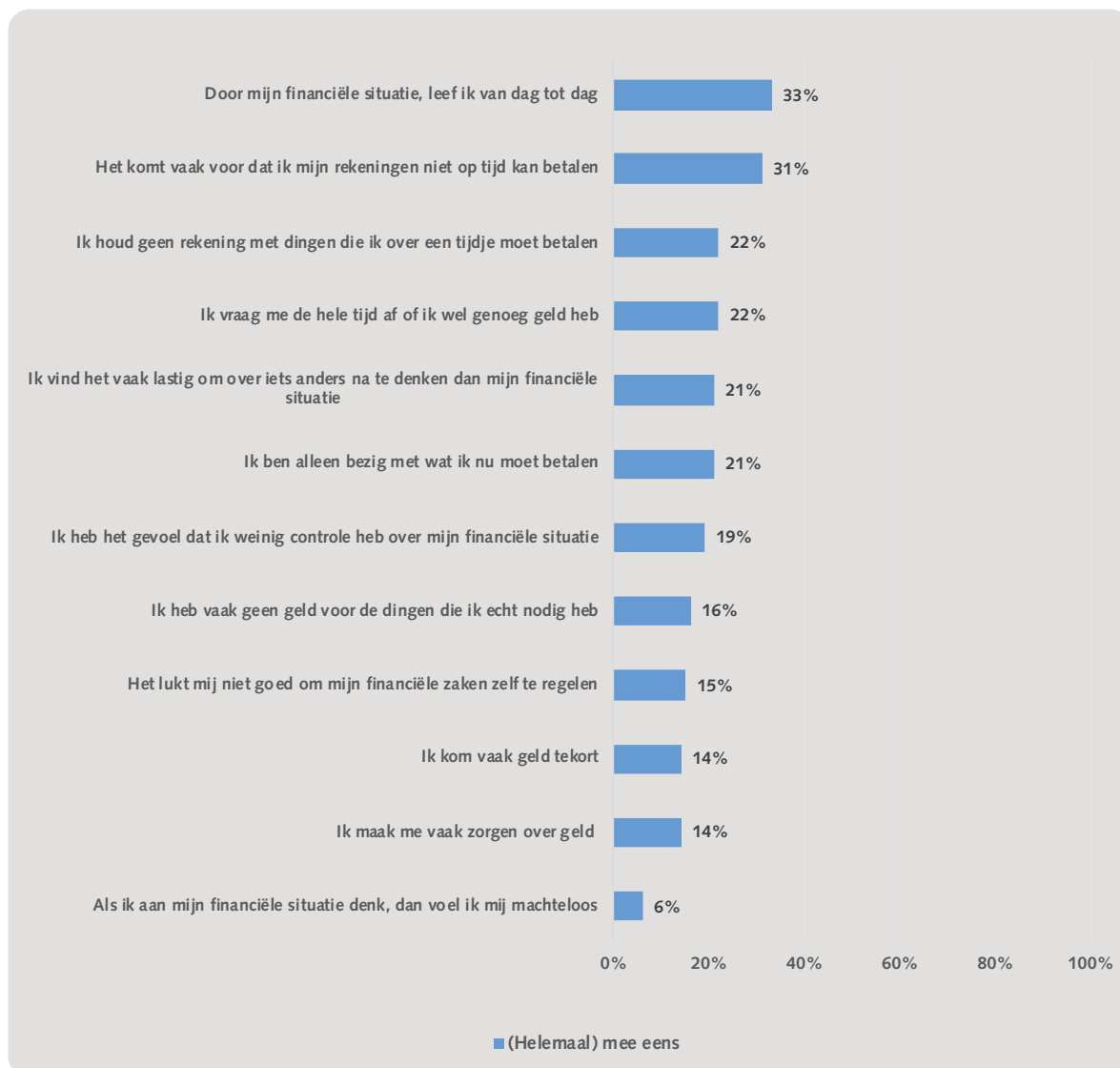
Sommigen relateren armoede niet zozeer aan de gevolgen voor volwassenen, maar aan de gevolgen voor kinderen.

'Als een kind zich aan allerlei zaken moet gaan onttrekken omdat er onvoldoende financiële middelen zijn, dan is er sprake van armoede. Daar vallen ook zaken als pianoles en lid zijn van een sportvereniging onder. Allemaal zaken die je als volwassene prima kunt missen, maar die voor kinderen van groot belang zijn in hun ontwikkeling en voor hun sociale welzijn.'

Er is een aantal stellingen voorgelegd aan de panelleden over hoe zij hun financiële situatie ervaren (zie figuur 3). De panelleden lijken financieel onder druk te staan: een derde geeft aan van dag tot dag te leven en regelmatig rekeningen niet op tijd te kunnen betalen. Maar dit lijkt niet per definitie tot financiële problemen te leiden; de groep panelleden die vaak geld tekortkomt, zich vaak zorgen maakt over geld of zich machteloos voelt als gevolg van de financiële situatie, is minder groot.

Figuur 3. Antwoorden op stellingen over financiële situatie (n = 794-802)

Beheer van financiën

Driekwart (73%) van de panelleden beheert de financiën volledig zelf. Één op de tien (9%) panelleden beheert deels zelf de financiën, met hulp vanuit de kennissenkring of van budgetbeheer. Bij één op de tien panelleden worden de financiën beheerd door iemand anders: in meer gevallen door een bewindvoerder dan iemand uit de kennissenkring. Bij sommige panelleden worden de financiën op een andere manier beheerd.

In figuur 4 is weergegeven of, en zo ja aan wie, panelleden met financiële problemen hulp hebben gevraagd vanwege hun financiële problemen. De helft van de panelleden met financiële problemen heeft geen hulp gevraagd vanwege financiële problemen.

Vier op de tien (41%) panelleden weten niet bij welke organisatie ze terecht kunnen voor financiële ondersteuning. Geïnterviewde panelleden hebben daarnaast ook andere redenen aangegeven waarom er geen hulp is gevraagd, zoals het moeilijk vinden om over financiën te praten en onzeker zijn over mogelijke consequenties van hulpvragen.

'Ik heb wel begeleiding die iedere week komt, maar het gaat eigenlijk nooit over geld, want dat vind ik gewoon ongemakkelijk. Dus daar gebruik ik de begeleiding eigenlijk nooit voor.'

'Maar je weet nooit precies wat de gevolgen kunnen zijn. Het wijkteam is natuurlijk gekoppeld aan de gemeente en daarmee zou informatie die je ze geeft dus ook tegen je gebruikt kunnen worden. Als zaken bijvoorbeeld gedeeld gaan worden met het UWV of iets dergelijks.'

Geïnterviewde panelleden noemden ook verschillende manieren waarop ze wel hulp hebben gekregen.

'Ik heb wel de mogelijkheid om daar hulp bij te krijgen. Zoals dat soms mijn vader dingen doet omdat hij toch net iets handiger is met geld en cijfertjes dan dat ik ben. En mocht ik er echt niet uitkomen dan is er bij de zorgorganisatie waarbij ik loop ook een financieel adviseur die daarin kan helpen.'

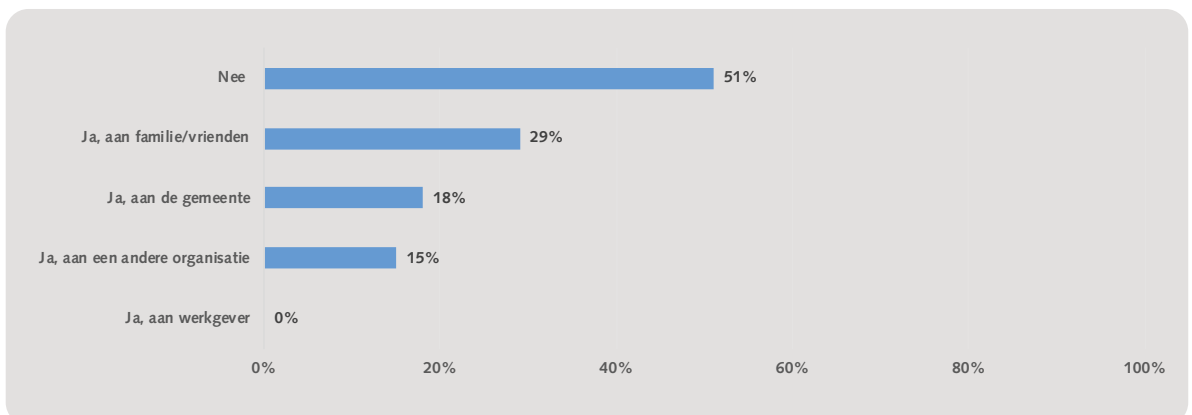

'Het is wel zo dat ik vanuit de kerk weleens geld ontvangen heb, omdat ik een nieuwe bril moest kopen. Vanuit de kerk leverden ze een bijdrage, zodat het financieel haalbaar was.'

Op de open vraag aan welke ondersteuning behoefte is (ondersteuning die panelleden nu nog niet krijgen), hebben panelleden verschillende antwoorden gegeven. Er is onder andere behoefte aan:

- Hulp bij het krijgen van overzicht over de financiën.
- Hulp bij het uitzoeken van recht op toeslagen en andere belastingzaken.
- Praktische hulp bij reparaties als er dingen stuk gaan.
- Hulp bij boodschappen doen.

Figuur 4. Hulp gevraagd vanwege financiële problemen? (n = 123, panelleden die financiële problemen ervaren; meerdere antwoorden mogelijk)

Impact van de financiële situatie

Panelleden met financiële problemen hebben in de vier weken voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst meer psychische klachten ervaren (gemeten met de MHI-5¹) dan panelleden zonder financiële problemen.

Aan de panelleden is gevraagd of zij spaargeld hebben en of ze dat hebben moeten gebruiken. Een vijfde van de panelleden geeft aan geen spaargeld te hebben en heeft wat dit betreft geen financiële buffer. Een derde heeft in de 30 dagen voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst gebruik gemaakt van spaargeld om rekeningen te kunnen betalen.

Een groot deel van de panelleden (81%) geeft aan op het moment van het invullen van de vragenlijst te bezuinigen op één of meer posten.

'Ik merk wel dat ik soms met lood in de schoenen de winkel uitloop als je ziet wat je betaalt. Het heeft vooral impact op leuke dingen doen.'

'Er zijn dingen die niet kunnen of waar je veel moeite voor moet doen. Het heeft wel ietwat negatieve impact, maar niet extreem veel.'

'Over het algemeen red ik het vrij aardig; als ik sommige leuke dingen niet doe, dan red ik het prima. Maar ik moet er wel op letten.'

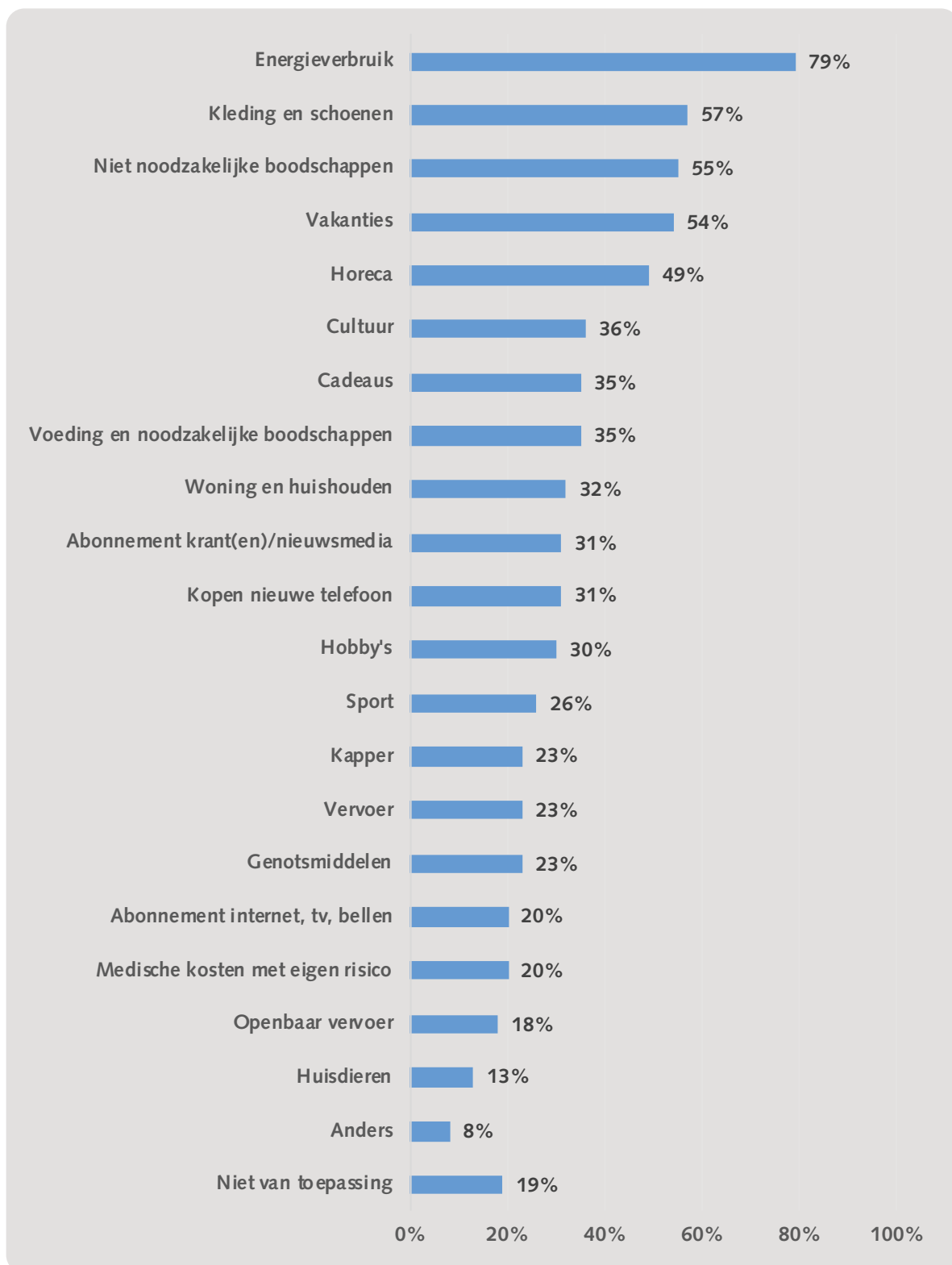
'En sowieso belangrijk als het om geld gaat. Besef steeds dat je niet meer kunt uitgeven dan je hebt. Als je inkomsten om wat voor reden dan ook teruglopen, blijf dan niet in hetzelfde uitgavenpatroon hangen. Wees flexibel en pas je aan.'

1 Voor de relatie tussen financiële problemen en mentale gezondheid is gekeken naar de Mental Health Inventory 5 (MHI-5) scores van panelleden. Hoe hoger de score op de MHI-5, hoe minder psychische klachten (scores liggen tussen 0 en 100). Scores van panelleden die aangeven geen financiële problemen te ervaren (n = 668) zijn vergeleken met die van panelleden die aangeven wél financiële problemen te ervaren (n = 120). De panelleden zonder financiële problemen scoren gemiddeld hoger op de MHI-5 (gemiddelde score = 55.66; sd = 20.92) dan de panelleden met financiële problemen (gemiddelde score = 41.03; sd = 19.51) en dit verschil is significant (T(786) = 7.12, p < .001).

In figuur 5 is weergegeven waarop panelleden specifiek bezuinigen. Opvallend is dat panelleden, naast energiekosten, kleding en boodschappen, ook bezuinigen op dagactiviteiten, sport en hobby's. Met andere woorden: op zaken die juist participatie kunnen versterken.

Figuur 5. Zaken waarop bezuinigd wordt (n = 690; meerdere antwoorden mogelijk)

Verwachting voor de toekomst

Aan de panelleden is gevraagd wat zij in de 12 maanden na de uitvraag verwachten ten aanzien van hun financiën. Ruim de helft (53%) ervaart op het moment van het invullen van de vragenlijst geen financiële problemen én verwacht ook niet dat die er zullen komen. Vijftien procent ervaart

op het moment geen problemen, maar verwacht dat deze in de toekomst wél gaan komen. Zestien procent heeft geen idee wat te verwachten. Van de panelleden die al financiële problemen hebben, verwacht ruim de helft (55%) verergering van die financiële problemen in de toekomst.

Conclusie

Ruim de helft van de panelleden heeft een inkomen onder de armoedegrens. Eén op de vijf panelleden heeft geen financiële buffer in de vorm van spaargeld en is daarmee dus financieel extra kwetsbaar. Eveneens één op de vijf panelleden geeft aan bijna alleen maar aan de financiële situatie te kunnen denken en maar moeilijk aan andere dingen. Het grootste deel van de panelleden bezuinigt op uitgaven en dan niet alleen op energieverbruik, kleding en boodschappen, maar ook hobby's, cultuur, sport en andere zaken die participatie juist kunnen bevorderen. Dit vergroot mogelijk het risico op het kleiner worden van de leefwereld van panelleden. Dit is juist vanwege de al grote mate van eenzaamheid en exclusie van deze groep een zorgelijke ontwikkeling.

De panelleden met financiële problemen ervaren meer psychische klachten dan panelleden zonder financiële problemen. Een deel heeft geen hulp gezocht, soms uit schaamte of omdat men bang is dat een instantie hen last gaat bezorgen. Vaker is het omdat men de weg naar de hulpverlening niet weet te vinden: vier op de tien panelleden weten niet bij welke instanties zij terecht kunnen voor ondersteuning. Panelleden geven aan behoefte te hebben aan ondersteuning zoals hulp bij het krijgen van een financieel overzicht, hulp bij het aanvragen van toeslagen en praktische hulp met boodschappen en reparaties. Dit geeft aan dat hulp toegankelijker en meer genormaliseerd moet worden.

Colofon

Trimbos-instituut
Postbus 725
3500 AS Utrecht
T: 030 – 297 11 00

Projectleiding
Hans Kroon

Auteurs
*Bram Zwanenburg, Aafje Knispel,
Lex Hulsbosch, Marloes van Wezel,
Hans Kroon*

Programmacommissie
*Jaap van Weeghel
Martijn Kole (Blauwe Paard Advies)
Inger Plaisier (SCP)
Folkert Steen (ministerie van VWS)
Aukje Eggenhuizen (MIND)
Ico Kloppenburg (VNG)
Lois van de Water (Nivel)
Liesbeth van Gent (De Nederlandse GGZ)*

Financiering
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Met dank aan
Alle leden van het panel Psychisch Gezien

Vormgeving
Canon Nederland N.V.

Beeld
Gettyimages.nl

Artikelnummer: AF2117

Oktober 2023, Trimbos-instituut, Utrecht

Copyrights Trimbos-instituut
*Alle rechten voorbehouden. Niets uit
deze uitgave mag worden veevoudigd
of openbaar gemaakt, in enige vorm
op enige wijze, zonder voorafgaande
toestemming van het Trimbos-instituut.*